

## บทที่ ๒

### หลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแพร่แห่งที่ ๑ (ธรรมยุต) วัดป่าเวียงทอง ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ได้ศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา โดยมี แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ ประกอบด้วย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรม

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทางจริยธรรม

๒.๓ หลักการพัฒนาจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๔ การพัฒนาจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยใช้หลักไตรสิกขา

#### ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรม

ความหมายของคำว่า จริยธรรม (Ethics)

กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ<sup>๑</sup> ให้ความหมาย คำว่า จริยธรรม มาจากคำ ๒ คำคือ จริย+ธรรม ซึ่งแปลตามศัพท์ คือ จริย แปลว่า ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ ธรรมแปลว่า คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักปฏิบัติในศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎเกณฑ์ เมื่อนำเอาคำ จริย มาต่อกับคำว่า ธรรม เป็น จริยธรรม แปลเอาความหมายว่ากฎเกณฑ์แห่งความประพฤติ หรือ หลักความจริงที่เป็นแนวทางแห่งความประพฤติปฏิบัติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒<sup>๒</sup> ได้ให้ความหมายของคำว่า “จริย หมายถึง ความประพฤติ หรือกิริยาที่ควรประพฤติ คำว่า ธรรม หมายถึง ข้อความ ข้อบัญญัติ หรือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อรวมกันแล้ว จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อควรประพฤติ ปฏิบัติ หรือศีลธรรม กฎของศีลธรรม”

พุทธทาสภิกขุ<sup>๓</sup> ได้อรรถาธิบายความหมายของคำว่า “จริยธรรม” แปลว่าเป็นสิ่งที่พึงประพฤติจะต้องประพฤติในส่วนศีลธรรมนั้นหมายถึงสิ่งที่กำลังประพฤติอยู่หรือประพฤติแล้ว จริยธรรมหรือ Ethics อยู่ในรูปของปรัชญาคือสิ่งที่ต้องคิดต้องนึกส่วนเรื่องศีลธรรม Morality นี้ต้องทำอยู่จริงๆเพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้า

<sup>๑</sup> กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, การศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

<sup>๒</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๒๙๑.

<sup>๓</sup> พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาส แนะนำจริยธรรมร่วมสมัย ชุดที่ ๓ จุดหมายปลายทาง และตัวแท้ของจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงตะวัน, ๒๕๕๓), หน้า ๙๕.

**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**<sup>๔</sup> (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุติ)ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” หมายถึง ธรรม คือ ความประพฤติ, การดำเนินชีวิต, ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม หรือกฎศีลธรรม ความหมายตามบัญญัติสมัยปัจจุบัน กำหนดให้ จริยธรรม เป็น คำแปลสำหรับคำภาษาอังกฤษว่า Ethicsนอกจากนี้ยังให้ความหมายว่า จริย หรือ จริยธรรม อันประเสริฐ เรียกว่า พรหมจริย แปลว่า ความประพฤติอันประเสริฐ หมายถึง มรรคมรรค ๘ หรือ ศีลสมาธิ ปัญญา

**มังคลัตถทีปนี** แปล เล่ม ๓ ให้ความหมายคำว่า **จริยธรรม**<sup>๕</sup> คือ จริย+ธรรม รวมเป็นจริยธรรม แปลว่า ธรรมที่ควรประพฤติ, การประพฤติที่ถูกต้อง, การปฏิบัติที่เหมาะสม หรือธรรมที่เป็นไปเพื่อความดีงาม ในอรรถกถาหรือฎีกาก็ก้าวถึงจริยธรรมไว้เหมือนกัน คือ แต่ละคัมภีร์ก็ใช้คำว่า ธรรมจริยา เพื่อหมายถึงจริยธรรมเหมือนกัน เช่น หนังสืออธิบายมงคลสูตร (มังคลัตถทีปนี) ของสิริมังคลาจารย์ พระมหาเถระชั้นบูรพาจารย์ได้แสดงไว้ดังนี้ คือธรรมจริย (จริยธรรม) หมายถึง การประพฤติกุศลกรรม ๑๐ ประการ ชื่อว่าความประพฤติธรรมหรือประพฤติไม่ปราศจากธรรม (ธัมมจริย สมจริย นามะทสสะ กุสละ กัมมปถา) และธรรมจริยาในมังคลัตถทีปนีได้แบ่งออกเป็นทางกาย ๓ ประการ วาจา ๔ ประการ และทางใจ ๓ ประการ คือ

ธรรมจริยาทางกาย ๓ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ละการยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป
๒. เป็นผู้ละการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้
๓. เป็นผู้ละการประพฤติผิดในกาม

ธรรมจริยาทางวาจา ๔ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ละการพูดเท็จ
๒. เป็นผู้ละคำหยาบ
๓. เป็นผู้ละคำพูดส่อเสียด
๔. เป็นผู้ละคำเพ้อเจ้อ

ธรรมจริยาทางใจ ๓ ประการ คือ

๑. เป็นผู้มากไปด้วยความไม่เพ่งเล็ง
๒. เป็นผู้มิมีจิตไม่พยายาบท
๓. เป็นผู้มีความเห็นชอบ

**พุทธทาส อินทปัญโญ**<sup>๖</sup> ให้กล่าวว่า จริยธรรม ได้แก่ “ระเบียบซึ่งมุ่งปฏิบัติให้เกิดความผาสุก ความสงบสุข เนื่องด้วยสังคมเป็นส่วนใหญ่ซึ่งมนุษย์ได้ทำขึ้น บัญญัติขึ้นแต่งตั้งขึ้นตามเหตุผลของมนุษย์ หรือตามความต้องการของมนุษย์นั่นเอง” ความหมายของจริยธรรมจากทัศนะต่างๆ

<sup>๔</sup>พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติมช่วงที่ ๑/ยุติ), หน้า ๕๗.

<sup>๕</sup>มหาหมกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๙.

<sup>๖</sup>พุทธทาส อินทปัญโญ, ความแตกต่างระหว่างศีลธรรมกับศาสนา, (นนทบุรี: เอกรินทร์, ๒๕๑๔), หน้า ๕๐

ข้างต้น ทำให้เข้าใจได้ว่า จริยธรรม หมายถึง กฎเกณฑ์หรือมาตรการอันเกี่ยวกับความเชื่อและการยอมรับ อันนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกันของบุคคลในสังคม เพื่อบรรลุถึงสภาพชีวิตทรงคุณค่า และสังคมประสบสันติสุข

**พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)**<sup>๗</sup> ได้อธิบายว่า “ธรรมคือความประพฤติ”, “ธรรมคือการดำเนินชีวิต”, หลักความประพฤติ, หลักการดำเนินชีวิต; คำว่าจริยธรรมนี้นักปราชญ์ประเทศไทยได้บัญญัติให้ใช้สำหรับคำภาษาอังกฤษว่า ethics หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรมหรือกฎศีลธรรม; จริย (หรือ จริยธรรม) อันประเสริฐ เรียกว่า พรหมจริย (พรหมจริยธรรม หรือ พรหมจรรย์) แปลว่า “ความประพฤติอันประเสริฐ” หรือ การดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ หมายถึง มรรคมงคล ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา

**พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)**<sup>๘</sup> นอกจากนี้อีกได้กล่าวถึง จริยธรรม ไว้ว่า เป็นเรื่องของ การดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- ๑) พฤติกรรมทางกาย วาจา และการใช้อิन्द्रีย ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม
- ๒) จิตใจของเรา ซึ่งมีเจตจำนง ความตั้งใจ แรงจูงใจที่จะทำให้เรามีพฤติกรรมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร ตามภาวะและคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตใจนั้นๆ
- ๓) ปัญญา ความรู้ ซึ่งเป็นตัวชี้ทางให้เราจะสัมพันธ์อย่างไรจึงจะได้ผล และเป็นตัวจำกัดขอบเขตว่าเราจะสัมพันธ์กับอะไร จะใช้พฤติกรรมได้แค่ไหน เรามีปัญญา มีความรู้แค่ไหนเราก็ใช้พฤติกรรมได้ในขอบเขตนั้น ถ้าเราขยายปัญญาความรู้ออกไป เราก็มีพฤติกรรมที่ซับซ้อนและได้ผลดียิ่งขึ้น

**พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)**<sup>๙</sup> ได้กล่าวถึงจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาว่า “คือผู้ดำเนินชีวิตตามมรรค หรือปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา ยึดหลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิต หรือหลักการครองชีวิตที่ต้องสมบูรณ์ของมนุษย์ ที่จะนำไปสู่จุดหมายคือความดับทุกข์หรือความสิ้นสุดปัญหาอยู่อย่างเป็นอิสระไร้ทุกข์”

**พระเทวิน เทวินโท**<sup>๑๐</sup> ได้กล่าวว่า “จริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมไปถึงธรรมชาติ กฎระเบียบของสังคม กฎหมาย กฎศีลธรรมตามศาสนาและค่านิยมของคน ในสังคมจริยธรรมจึงเป็นคำง่าย ๆ ที่ใช้อธิบายข้อประพฤติปฏิบัติร่วมกันของมนุษย์ในสังคม โดยมีสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่ ๔ ประการคือ ๑. ธรรมชาติ ๒. ตัวเราเอง ๓. ผู้อื่น ๔. ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ ตัวเราเองและผู้อื่น”

<sup>๗</sup>พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒.

<sup>๘</sup>เรื่องเดียวกัน.

<sup>๙</sup>พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย**, (โครงการตำรา สำนักที่ปรึกษากรมอนามัย: กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

<sup>๑๐</sup>พระเทวิน เทวินโท, **จริยธรรมศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๗.

**ทิสนา แชมมณี**<sup>๑๑</sup> ได้ให้ความหมายของ “จริยธรรม” หมายถึง ความประพฤติหรือการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่ตั้งงามเป็นที่ยอมรับของสังคม รวมทั้งหลักเกณฑ์ มาตรฐานของความประพฤติที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อผู้อื่น ต่อสังคม เพื่อให้เกิดความสันติสุขในสังคม

**เพ็ญแข ประจันปัจฉินึก**<sup>๑๒</sup> และคณะ ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” ไว้ว่า หมายถึง หลักการ ศีลธรรม ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี พฤติกรรมอันดีงามที่ปลูกฝังอยู่ในตัวบุคคล สามารถใช้เป็นแนวทางให้แก่บุคคลในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง เป็นที่ยอมรับในสังคม เป็นเกณฑ์ในการตัดสินพฤติกรรมของบุคคลว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี ควรจะทำหรือไม่ควรทำ

**ประภาศรี สีหอำไพ**<sup>๑๓</sup> ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับจริยธรรมว่า “หมายถึง หลักความประพฤติที่อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม มุ่งกระทำ ความดี ละเว้นความชั่ว ประพฤติอยู่ในเรื่องของความดี ความถูกต้อง ความที่ควร ในการปฏิบัติตนอยู่ในสังคมได้อย่างสงบเรียบร้อยและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น โดยมีสำนึกที่จะใช้สิทธิ์และหน้าที่ของตนตามค่านิยมที่พึงประสงค์”

**วศิน อินทสระ**<sup>๑๔</sup> ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า “จริยธรรม แปลว่า ธรรมที่ควรประพฤติ ตามคำแปลนี้ มุ่งไปทางฝ่ายดีคือ บุญหรือกุศล จริยธรรม หมายถึง จริยศาสตร์ นั่นเอง จริยธรรมหรือศีลธรรมนั้นจะมีความหมายคล้ายคลึงกันหรือความเกี่ยวกัน จะเรียกว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ได้ โดยทั่วไป ศีล หมายถึง การเว้นสิ่งที่ควรเว้น ธรรม หมายถึง การประพฤติสิ่งที่ควรประพฤติ”

**ดวงเดือน พันธุมนาวิน**<sup>๑๕</sup> กล่าวว่า “จริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้าง หมายถึง ลักษณะทางสังคมหลายลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่างๆด้วยลักษณะของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม จะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประเภท คือเป็นลักษณะที่สังคมต้องการให้อยู่ในสมาชิกของสังคมนั้น คือเป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ ให้การสนับสนุนและผู้กระทำให้ส่วนมากเกิดความพอใจว่า การกระทำสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนอีกประการหนึ่ง คือลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้อยู่ในสมาชิกของสังคมเป็นการกระทำที่สังคมลงโทษหรือพยายามกำจัดผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกละอายใจว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและไม่ควร ฉะนั้นผู้มีจริยธรรมสูง คือ ผู้ที่มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมาก และประเภทหลังน้อย” ผู้วิจัยสรุปจากความหมายของจริยธรรมที่กล่าวข้างต้น ได้ว่า จริยธรรม คือการกระทำหรือ

<sup>๑๑</sup>ทิสนา แชมมณี, ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๗.

<sup>๑๒</sup>เพ็ญแข ประจันปัจฉินึก และคณะ, รายงานการวิจัย การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทย เพื่อการปฏิรูปสังคม: แนวทางและการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

<sup>๑๓</sup>ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘.

<sup>๑๔</sup>วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

<sup>๑๕</sup>ดวงเดือน พันธุมนาวิน, จริยธรรมของเยาวชนไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๒-๓.

การแสดงออกทางกาย วาจา ใจ ที่ถูกต้อง ดีงาม ทั้งภายนอก และภายใน ตามกฎเกณฑ์ของสังคม อันก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม

สรุปได้ว่า “จริยธรรม” หมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นถึงการปฏิบัติ ปฏิบัติถูกต้อง อันเป็นผลมาจากความคิดที่สังคม หรือบุคคลมีความเห็นว่าเป็นการปฏิบัติที่ดี เป็นกรอบกำหนดไว้เพื่อให้สังคมเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความร่มเย็นเป็นสุข มีความรักความสามัคคี และมีความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตจริยธรรมเป็นเรื่องที่นักการศึกษาและนักวิชาการให้ความสนใจที่จะศึกษาเพื่อแก้ปัญหาจริยธรรมในสังคมไทย และหาทางปลูกฝังให้บุคคลในสังคมมีจริยธรรมเพื่อดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ในการศึกษาจริยธรรม มีผู้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ต่างกัันตามทัศนะของตนดังนี้

## ๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทางจริยธรรม

### ๒.๒.๑ ความสำคัญของจริยธรรม

**ศักดิ์ชัย นิรัญทวี<sup>๑๖</sup>** กล่าวว่า “จริยธรรมเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงควมมีคุณค่าของคนแต่ละคน เป็นสิ่งหนึ่งที่สังคมต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกของสังคม จริยธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคม ละครเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม นอกจากนี้จริยธรรมยังมีความสำคัญต่อการศึกษา”

**พระราชวรมนี<sup>๑๗</sup>** กล่าวว่า “พื้นฐานการศึกษา ได้แก่ จริยธรรม เพราะจริยธรรมเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญยิ่งของตน คนที่สภาพเป็นคนที่มีสมบูรณ์ได้ในสังคมก็ด้วยพลังแห่งจริยธรรม คนที่ขาดหรือบกพร่องในจริยธรรมอะไรจะช่วยให้เขาสำเร็จได้ในชีวิตคนเล่า”

**ลำดวน เกษรสุนทร<sup>๑๘</sup>** ได้จัดลำดับความสำคัญของคุณลักษณะทางจริยธรรมเรียงลำดับไว้ ๑๐ อันดับ ดังนี้

๑. ความรับผิดชอบ หมายถึง การตั้งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพตามความมุ่งหมายด้วยการดูแลเอาใจใส่อย่างเต็มความสามารถ
๒. ความมีระเบียบ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎระเบียบ แบบแผน มารยาท กฎหมาย และศีลธรรมอันดีงาม
๓. ความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง การปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอย่างตรงไปตรงมา และอย่างเหมาะสมที่กาย วาจา และใจ ต่อตนเองและสังคมโดยรวม
๔. ความเคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง หมายถึง การควบคุมความประพฤติ ปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสมตามกฎหมาย กฎเกณฑ์ ที่บ้านเมืองกำหนดไว้
๕. ความยุติธรรม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง เทียบธรรม และชอบด้วยเหตุผล ไม่ลำเอียง ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง

<sup>๑๖</sup> ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, การปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๕), หน้า ๗๒.

<sup>๑๗</sup> พระราชวรมนี, พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๒๓), หน้า ๔๑๒.

<sup>๑๘</sup> ลำดวน เกษรสุนทร, “ทัศนคติทางจริยธรรมของนิสิตนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา จังหวัดสตูล”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๒๖).

๖. ความเสียสละ หมายถึง การไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว การแบ่งปันให้ผู้ที่ไม่ควรได้รับการช่วยเหลือทั้งทางกาย กาล ทรัพย์ และกำลังสติปัญญา

๗. ความมีเหตุผล หมายถึง ความสามารถในการนำปัญญามาพิจารณาอย่างรอบคอบ ไม่เป็นคนหุนเหิน เชื่อคนง่าย รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณและรู้จักกาลเทศะ

๘. ความรักชาติ หมายถึง การที่บุคคลแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อความเป็นเอกราชของชาติของตน

๙. ความเมตตา กรุณา หมายถึง ความรักใคร่ ความสงสาร โดยคิดปรารภว่าจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์และเป็นสุข

๑๐. ความสามัคคี หมายถึง ความสนทนากลมเกลียว ความรักใคร่ปรองดองและความร่วมมือร่วมใจ การช่วยกันทำ ช่วยกันคิดหรือการแสดงออกซึ่งความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมกันทำงาน โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวผู้วิจัยจึงสรุปว่าในสถานศึกษา ผู้บริหารและครูควรตระหนักและให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจริยธรรมให้กับนักเรียน โดยควรปลูกฝังด้านจริยธรรมเพื่อให้เขาเหล่านั้นเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้ความสามารถพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติตนในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งพาตนเอง มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความเคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง มีความยุติธรรม มีความเสียสละ มีเหตุผล มีความรักชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์ มีเมตตา กรุณา มีความสามัคคี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง มีคุณธรรม จริยธรรม มีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า รู้จักรักษา ส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

### ๒.๒.๒ องค์ประกอบของจริยธรรม

จากการประชุมวิชาการเกี่ยวกับจริยธรรมไทย กรมวิชาการ<sup>๑๙</sup> กระทรวงศึกษาธิการ<sup>๒๐</sup> จันทน์ ทุมโฆสิต<sup>๒๑</sup> และกัลยา ศรีปาน<sup>๒๒</sup> ได้จำแนกองค์ประกอบของจริยธรรมโดยลงความเห็นร่วมกันไว้ดังนี้

๑. องค์ประกอบทางปัญญา (Cognition) คือส่วนประกอบของความรู้ (Moral Reasoning) หรือมิตินความรู้ (Knowledge) หรือความคิดทางจริยธรรม (Moral Thought) ความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมทางจริยธรรม ซึ่งเป็นความรู้ ความเข้าใจในเหตุผลของ

<sup>๑๙</sup> กรมวิชาการ, “โครงการทดลองรูปแบบที่มีประสิทธิภาพต่อการเรียนการสอนจริยธรรม”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: ขนประดิษฐ์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๗.

<sup>๒๐</sup> กระทรวงศึกษาธิการ, “โครงสร้างของคุณลักษณะของจริยธรรม”, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓), หน้า ๓.

<sup>๒๑</sup> จันทน์ ทุมโฆสิต, “การศึกษาความเข้าใจทางจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

<sup>๒๒</sup> กัลยา ศรีปาน, “การศึกษาคุณธรรมของนักเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนบุญเลิศอนุสรณ์ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จังหวัดสงขลา”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒).

ความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินแยกแยะพฤติกรรมที่ดี ที่ถูกที่ควร ออกจากพฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่ถูก ไม่ควร

๒. องค์ประกอบทางอารมณ์ (Affection) คือ ส่วนประกอบทางอารมณ์ความรู้สึก (Moral Attitude and Belief) หรือมิติของความรู้สึก (Feeling) หรือความรู้สึกทางจริยธรรม (Moral Feeling) หรือกิริยาที่มีต่อลักษณะ หรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมว่าตนชอบหรือไม่ชอบเพียงใด ซึ่งส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น

๓. องค์ประกอบทางพฤติกรรม (Behavior) คือ ส่วนประกอบทางด้านพฤติกรรมและการแสดงออก (Moral Conduct) หรือมิติด้านความประพฤติ (Conduct) หรือพฤติกรรมทางจริยธรรม (Moral Behavior) หรือบุคคลแสดงต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม เป็นพฤติกรรมที่สามารถตัดสินใจได้ว่าดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร ซึ่งมีอิทธิพลส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการกระทำ หรือไม่ควรกระทำพฤติกรรมใดจะขึ้นอยู่กับอิทธิพลขององค์ประกอบทั้งสองประการที่

กรมวิชาการและธีระพร อูวรรณโณ<sup>๒๓</sup> ยังได้กล่าวอ้างทางพระพุทธศาสนาอีกว่า พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)<sup>๒๔</sup> ท่านได้แบ่งจริยธรรมออกเป็น

๑ จริยธรรมภายใน เป็นจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิดหรือทัศนคติของบุคคลซึ่งเป็นรากฐานทำให้เกิดจริยธรรมภายนอก

๒ จริยธรรมภายนอก เป็นจริยธรรมที่บุคคลแสดงออกมาเป็นการกระทำภายนอกที่เราสังเกตเห็นได้ เช่น การเอาใจใส่ในการทำงาน ความมีระเบียบวินัย แต่จริยธรรมที่แท้จริงนั้นจะต้องมีความเป็นอิสระไม่ตกอยู่ในเงื่อนไขภายนอก เช่นทำงานเพื่อผลของงานไม่ใช่เพื่อเงิน

สรุปว่า จริยธรรมของบุคคลประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. องค์ประกอบด้านความรู้ ได้แก่ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดแยกความถูกผิดได้ด้วยความคิด

๒. องค์ประกอบด้านอารมณ์ ความรู้สึก ได้แก่ ความพึงพอใจ ศรัทธา เลื่อมใสเกิดความนิยมยินดีที่จะรับจริยธรรมนั้นมาเป็นแนวปฏิบัติ

๓. องค์ประกอบด้านพฤติกรรมการแสดงออก คือ พฤติกรรมที่บุคคลตัดสินใจที่จะกระทำ ถูกหรือผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่างๆกัน

### ๒.๒.๓. ลักษณะของจริยธรรม

จริยธรรมส่วนใหญ่จะเป็นคำสอนที่เกี่ยวกับศาสนา หรือเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและองค์ประกอบหลายประการมีลักษณะดังนี้

ทิพาพร ลิขิตกุล<sup>๒๕</sup> ได้กล่าวถึงลักษณะของจริยธรรมไว้ ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. จริยธรรมธรรมชาติ เป็นลักษณะการกระทำดี ละเว้นชั่วโดยธรรมชาติของตนเอง การกระทำดีในลักษณะนี้ไม่ถือว่าจริยธรรม

<sup>๒๓</sup> กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการและธีระพร อูวรรณโณ, จริยธรรมกับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๓.

<sup>๒๔</sup> เรื่องเดียวกัน.

<sup>๒๕</sup> ทิพาพร ลิขิตกุล, “การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมกับการอบรมเลี้ยงดูของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔).

๒. จริยธรรมบังคับ เป็นลักษณะการกระทำดี ละเว้นชั่ว เพราะถูกบังคับให้ทำอาจเป็น การบังคับด้วยกฎหมาย กฎหมาย ระเบียบประเพณี

๓. จริยธรรมเจตนา เป็นจริยธรรมสูงสุด เป็นการกระทำดี ละเว้นชั่ว อันเกิดจากเจตนาที่ ตั้งใจจะกระทำหรือไม่กระทำโดยคิดได้เองว่าควรทำหรือไม่ควรทำด้วยตนเอง ไม่ใช่ถูกบังคับ เป็น จริยธรรมที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนมากที่สุด

**ดวงเดือน พันธุมนาวิน<sup>๒๖</sup>** ได้กล่าวถึงลักษณะของจริยธรรมไว้ ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑. ลักษณะที่สังคมต้องการ เป็นพฤติกรรมที่สังคมสนับสนุนและพยายามที่จะให้เกิดมีขึ้น ทำให้เกิดความพอใจ และผู้ปฏิบัติรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม

๒. ลักษณะที่สังคมไม่ต้องการ เป็นการกระทำที่สังคมลงโทษ พยายามกำจัดออกไปและ ผู้กระทำความรู้สึกว่าจะไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม

**สุรางค์ ไคว์ตระกูล<sup>๒๗</sup>** ได้กล่าวถึงลักษณะของจริยธรรมไว้ ๕ ลักษณะ ดังนี้

๑. จริยธรรมเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้

๒. ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ องค์ประกอบเชิงปัญหาหรือความรู้คิด

องค์ประกอบเชิงความรู้สึกและอารมณ์ และองค์ประกอบเชิงพฤติกรรม

๓. พัฒนาการทางจริยธรรม เกิดควบคู่กับพัฒนาการทางเชาว์ปัญญา

๔. พฤติกรรมเชิงจริยธรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์

๕. พฤติกรรมเชิงจริยธรรมอาจจะกล่าวได้ว่ามี ๓ ประเภท คือ

(๑) พฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่มีลักษณะสากล

(๒) พฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่เหมือนกับพฤติกรรมของกลุ่มชนที่บุคคลนั้นเป็น สมาชิก

(๓) พฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะคน ทำให้คนนี้ต่างจากคนอื่น เป็นปัจเจกบุคคล

ผู้วิจัยสรุปว่า ลักษณะของจริยธรรมจะเกี่ยวข้องกับการประพฤติปฏิบัติของตนเองที่ตั้งใจ กระทำโดยยึดหลักตามกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม กฎเกณฑ์ทางนิติธรรมและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ส่วนใหญ่พึงประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมได้อย่างเป็นสากล ทฤษฎีคุณธรรมนั้นต้องปฏิบัติได้ กฎเกณฑ์ทั้งหลายต้องปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวันโดยไม่มีอุปสรรคต่อมนุษย์ที่สามารถประพฤติปฏิบัติได้ไม่ ต้องใช้ความพยายามที่ผิดไปจากปกติทั่วไป

<sup>๒๖</sup> ดวงเดือน พันธุมนาวิน, จริยธรรมในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๓), หน้า ๑๕.

<sup>๒๗</sup> สุรางค์ ไคว์ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๙.



### ๒.๒.๔ ประเภทของจริยธรรม

**ประสาท อิศรปริดา**<sup>๒๘</sup> อธิบายไว้ว่า ลักษณะต่าง ๆ ของมนุษย์เกี่ยวข้องกับจริยธรรมซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้ในสังคมของตนนั้น ถือเอาการกระทำชนิดใดดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควร ลักษณะของพฤติกรรมประเภทใดที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ปริมาณความรู้เชิงจริยธรรมหรือค่านิยมทางสังคมนี้จะขึ้นอยู่กับอายุระดับการศึกษาและพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคล

๒. เจตคติเชิงจริยธรรม คือ ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ เจตคติเชิงจริยธรรมของบุคคลส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น ๆ เจตคติเชิงจริยธรรมจะมีความหมายกว้างกว่าความรู้เชิงจริยธรรม เพราะเจตคติเชิงจริยธรรมจะรวมทั้งความรู้และความรู้สึกในเรื่องนั้น ๆ เข้าด้วยกัน ฉะนั้นเจตคติเชิงจริยธรรมจึงมีคุณสมบัติที่สำคัญ ในการทำนายพฤติกรรมเชิงจริยธรรมได้แม่นยำกว่าการใช้ความรู้เกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมของบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว

๓. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวถึงนี้จะแสดงให้เห็นถึงเหตุจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล เพียเจท์ และโคลเบอร์ก (Piaget and Kohlberg) ได้ใช้การอ้างเหตุผลเชิงจริยธรรมนี้สัมพันธ์กับการพัฒนาการทางสติปัญญาและอารมณ์ด้วย

๔. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบหรืองดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ หรือค่านิยมในสังคมนั้น พฤติกรรมเชิงจริยธรรมซึ่งเป็นการกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุนมีหลายประเภท เช่น การให้ทานอีกจำพวกหนึ่งคือ พฤติกรรมในสถานการณ์ที่ยั่วให้บุคคลกระทำผิดกฎเกณฑ์ เพื่อประโยชน์ส่วนตนบางประการ ตัวอย่างเช่น การโกงสิ่งของ เงินทอง หรือคะแนน การลักขโมย การกล่าวเท็จ ซึ่งอาจรวมเรียกว่า พฤติกรรมเกี่ยวกับความไม่ซื่อสัตย์ เป็นต้น

สรุปประเภทของจริยธรรมมี ๔ ประเภทได้แก่ ๑. ความรู้เชิงจริยธรรม ๒. เจตคติเชิงจริยธรรม ๓. เหตุผลเชิงจริยธรรม ๔. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม

**ลำดวน เกษตรสุนทร**<sup>๒๙</sup> ได้จัดลำดับความสำคัญของคุณลักษณะทางจริยธรรมเรียงลำดับไว้ ๑๐ อันดับ ดังนี้

๑. ความรับผิดชอบ หมายถึง การตั้งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพตามความมุ่งหมายด้วยการดูแลเอาใจใส่อย่างเต็มความสามารถ

๒. ความมีระเบียบ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎระเบียบ แบบแผน มารยาท กฎหมาย และศีลธรรมอันดีงาม

<sup>๒๘</sup>ประสาท อิศรปริดา, จิตวิทยาวัยรุ่น, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๒๑-๑๒๒.

<sup>๒๙</sup>ลำดวน เกษตรสุนทร, “ทัศนคติทางจริยธรรมของนิสิตนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา จังหวัดสตูล”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๒๖),

๓. ความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง การปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอย่างตรงไปตรงมา และอย่างเหมาะสมที่กาย วาจา และใจ ต่อตนเองและสังคมโดยรวม

๔. ความเคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง หมายถึง การควบคุมความประพฤติ ปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสมตามกฎหมาย กฎเกณฑ์ ที่บ้านเมืองกำหนดไว้

๕. ความยุติธรรม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง เทียบธรรม และชอบด้วยเหตุผล ไม่ลำเอียง ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง

๖. ความเสียสละ หมายถึง การไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว การแบ่งปันให้ผู้ที่ควรได้รับการช่วยเหลือทั้งทางกาย กำลังทรัพย์และกำลังสติปัญญา

๗. ความมีเหตุผล หมายถึง ความสามารถในการนำปัญญามาพิจารณาอย่างรอบคอบ ไม่เป็นคนหุนเหิน เชื่อคนง่าย รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณและรู้จักกาลเทศะ

๘. ความรักชาติ หมายถึง การที่บุคคลแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อความเป็นเอกราชของชาติของตน

๙. ความเมตตา กรุณา หมายถึง ความรักใคร่ ความสงสาร โดยคิดปรารภว่าจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์และเป็นสุข

๑๐. ความสามัคคี หมายถึง ความสนิทสนมกลมเกลียว ความรักใคร่ปรองดองและความร่วมมือร่วมใจ การช่วยกันทำ ช่วยกันคิดหรือการแสดงออกซึ่งความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมกันทำงาน โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

สรุปคุณลักษณะของจริยธรรมเรียงลำดับไว้ ๑๐ อันดับได้แก่ ๑. ความรับผิดชอบ ๒. ความมีระเบียบ ๓. ความซื่อสัตย์สุจริต ๔. ความเคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง ๕. ความยุติธรรม ๖. ความเสียสละ ๗. ความมีเหตุผล ๘. ความรักชาติ ๙. ความเมตตา กรุณา ๑๐. ความสามัคคี

## ๒.๓ หลักการพัฒนาจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ระดับของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

**พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)<sup>๓๐</sup>** ได้กล่าวว่าระดับของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีอยู่ ๓ ระดับ ได้แก่

### ๒.๓.๑ หลักธรรมระดับตน

หลักธรรมขั้นตอนนี้สามารถแบ่งออก ๒ ชั้นได้ ดังนี้

๑) ชั้นหยาบ เป็นลักษณะที่ต้องละเว้นการประพฤติชั่วทางกายวาจาเรียกว่า เบญจศีล ศีลแปดวา ปกติการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยคนที่มีจิตเป็นปกติไม่ถูกกิเลส ครอบงำ และชักไปทำชั่วทำผิดเมื่อจะทำอะไรทางกายด้วยจิตที่เป็นปกติก็ไม่ทำกายทุจริต เมื่อจะพูดอะไรทางวาจาก็ไม่พูดวจีทุจริต เมื่อคิดเรื่องราวอะไรทางใจ ก็ไม่คิดเป็นมโนทุจริต เพราะฉะนั้น ทำทางกาย กายก็เป็นศีล ทำทางวาจา วาจาก็เป็น ศีล คิดทางใจ ใจก็เป็นศีล

<sup>๓๐</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้งแมส โปรดักส์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๕.

**เดือน คำดี**<sup>๓๑</sup> ได้กล่าวว่า ศิลชั้นต้น ที่ถือว่าเป้นพื้นฐานแห่งศิลปะทั้งปวง พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ ๕ ข้อ เรียกว่าเบญจศิลป์หรือศิลป์ ๕ แต่ในบางกรณีและในบางโอกาสก็ขยายออกไปเป็นศิลป์ ๘ เรียกว่า อุโบสถศิลป์ และขยายศิลปออกไปเป็นศิลป์ ๑๐<sup>๓๒</sup> เช่น ศิลของสามเณร เป็นต้น แต่ก็ล้วนมีศิลป์ ๕ เป้นพื้นฐาน

### ๒.๓.๒ หลักธรรมระดับกลาง

หลักธรรมชั้นกลาง<sup>๓๓</sup> เป้นหลักคำสอนที่ควรประพฤติปฏิบัติให้กระทำดีเพราะมีเหตุมีผลในตัวเองเป้นหลักปฏิบัติที่สูงกว่าหลักจริยศาสตร์ชั้นต้นที่กล่าวมาแล้วซึ่งได้แก่กุศลกรรมบถ

### ๒.๓.๓ หลักธรรมระดับสูง

หลักธรรมชั้นสูง<sup>๓๔</sup> เป้นหลักและวิธีการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุความสิ้นทุกข์ อันเป้นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาเถรวาท ผู้ปฏิบัติจะต้องอาศัยสติปัญญาและความมานะพยายามอย่างแรงกล้า จึงจะสำเร็จตามปรารถนา หลักธรรมชั้นนี้ คืออริยสัจ ๔ ประการ

สรุปทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีหลักธรรมอยู่ ๓ ระดับคือ หลักธรรมระดับต้นได้แก่ศิลป์ หลักธรรมระดับกลางได้แก่กุศลกรรมบถ หลักธรรมระดับสูงได้แก่อริยสัจ ๔

### ๒.๓.๔ คุณลักษณะหรือประโยชน์ของจริยธรรม

#### ๑) ลักษณะพุทธจริยธรรม<sup>๓๕</sup>

ลักษณะและขอบเขตและเนื้อหาของพระพุทธจริยธรรมนั้นแบ่งได้ออกเป้น ๒ ส่วนคือ ส่วนที่เป้นอภิปรัชญาที่กล่าวถึงความจริงของจักรวาลของโลกและสร้างสิ่งและมนุษย์ อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป้นศาสนาประเภทจิตนิยม (Idealism) ในแง่ที่ว่า มนุษย์มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ ส่วนคือ กาย กับจิตและถือว่าจิตเป้นเรื่องสำคัญดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้หลายแห่งเป้นต้นว่าธรรมทั้งหลายมีใจเป้นหน้าหน้า มีใจประเสริฐที่สุดสำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจ อันโทษประทุษร้ายแล้วกล่าวอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตามทุกขย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้นเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ ฉะนั้น

#### ๒) พุทธจริยธรรมยังสามารถแบ่งได้อีก ๒ ระดับคือ<sup>๓๖</sup>

(๑) ระดับโลกียธรรม ได้แก่ธรรมอันเป้นวิสัยของปุถุชนผู้ครองเรือนเป้นข้อปฏิบัติสำหรับปุถุชนในพุทธองตามหลักศีลธรรมมุงสอนเพื่อให้เกิดการลดละกิเลสที่เป้นอกุศล สาเหตุที่ ก่อให้เกิดอกุศลต่างๆให้กระทำความดีเว้นจากการกระทำชั่ว ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันและ ทำจิตใจให้ ผ่องแผ้ว หมั่นจดจ่อกองกิเลสที่ทำให้เศร้าหมองเพื่อให้เกิดความความสุขแก่ตนเองและสังคม

<sup>๓๑</sup> เดือน คำดี, **พุทธปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๕.

<sup>๓๒</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๒๘๔.

<sup>๓๓</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๑๖.

<sup>๓๔</sup> พระสิริมิ่งคลาจารย์, **มงคลัตถทีปนิภาค ๒ (ฉบับแปล)**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๖), หน้า ๔๗.

<sup>๓๕</sup> ชู.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๖๔/๔๒๐.

<sup>๓๖</sup> อง.อภุฏก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

ในทางพระพุทธศาสนาความสุขในระดับโลกียะเป็นความสุขในระดับหนึ่ง พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความจริงอันเป็นสมมติสัจจะและโลกแห่งวัตถุเหล่านี้เพราะในความเป็นจริงความสุขในระดับโลกียะเป็นแนวทางให้บุคคลมีความพยายามเพื่อบรรลุความสุขขั้นสูงสุด อันเป็นบรมสุขกล่าวคือพระนิพพานซึ่งเป็นความสุขในระดับโลกุตระจะเห็นได้ว่าเป้าหมายของชีวิตในระดับโลกียะและโลกุตระจะสัมพันธ์กันโดยความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันความสุขที่เกิดจากโลกแห่งวัตถุเป็นเป้าหมายในระดับสมมติสัจจะอยู่ในระดับโลกียวิสัยจึงหาความจริงแท้ไม่ได้ เพราะเป็นความสุขที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามสภาวะแห่งสามัญลักษณะและการมีสุข เช่นนี้ ก็ไม่นับว่าเป็นเป้าหมายที่สูงสุดในพระพุทธศาสนาแต่ความสุขในระดับโลกียะนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ต่อกการขัดเกลาจิตใจในระดับเบื้องต้นถ้าหากบุคคลไม่ได้รับการฝึกฝนและได้รับความสุขระดับเบื้องต้น ความพยายามในที่จะให้มีความสุขในระดับโลกุตระอันเป็นจุดหมายปลายทางเกิดขึ้นก็จะมี ไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าความสุขในระดับโลกียะและความสุขในระดับโลกุตระจึงเป็นเหตุผลของกันและกันและสัมพันธ์กันดังกล่าวนะ

พุทธปรัชญาได้อสอนหลักจริยธรรมการดำเนินชีวิตไว้ทุกระดับตั้งแต่จริยธรรมสำหรับผู้อยู่ครองเรือนจนถึงบรรพชิตผู้ออกแสวงหาความสงบและความหลุดพ้นจากกองกิเลสทั้งปวง พระพุทธศาสนาได้แสดงอรรถะคือจุดมุ่งหมายของชีวิตที่ดีงามที่มนุษย์พึงประสงค์ไว้ ๓ ระดับ คือ

๑. ทัศนคติที่มีกัตตะหรือประโยชน์ในปัจจุบัน<sup>๓๗</sup> ประโยชน์ในโลกนี้อันเป็นจุดหมายเบื้องต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้าที่ย่อมเห็นได้ในชีวิตประจำวันอันได้แก่ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือทรัพย์สิน จ्ञานะเป็นต้นรวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยชอบธรรม มี ๔ ประการคือ

๑.๑ มาตรฐานสัมปทา หาเลี้ยงชีพด้วยความหมั่น คือขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญรู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุปายวิธีสามารถดำเนินการให้ได้อผลดี

๑.๒ อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาคือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภค ทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังของตน ไม่ให้เป็นอันตราย หรือสูญหาย

๑.๓ กัลยาณมิตรตตากการคบคนดีเป็นมิตรคือรู้จักกำหนดบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา  
ศีลจาคะและปัญญาไม่แนะนำไปสู่อบายมุข

๓๗  
อง.อภจก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

๑.๔ สมชีวิตา มีความอยู่พอเหมาะสม คือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี ไม่ให้ผดเคืองนักไม่พุ่มพวยนักให้รายได้เหนือรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้

**๒. สัมปรายิกัตถะหรือประโยชน์เบื้องต้น** ประโยชน์ในภพหน้าเป็นประโยชน์ขั้นสูง ที่ลึกกว่าจะมองเห็นได้เฉพาะหน้าเกี่ยวเนื่องด้วยคุณค่าของชีวิต เป็นหลักประกันว่า เมื่อละชีวิตจากโลกนี้ไปแล้วจะไม่ตกลงไปสู่ที่ชั่วอันใดแก่ความเจริญด้านจิตใจที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม และศีลธรรม ใฝ่ใจในทางในเรื่องบุญกุศลมีความสงบสุขทางจิตใจ มี ๔ ประการคือ

๒.๑ สัมปทาความถึงพร้อมด้วยศรัทธาคือเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อเช่นเชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

๒.๒ สัมปทาความถึงพร้อมด้วยศีลคือรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อยไม่มี โทษ และรู้จักรักษาระเบียบวินัยเป็นอันดี

๒.๓ จากสัมปทาความถึงพร้อมด้วยการเสียสละเป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่ ผู้อื่น

๒.๔ ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา คือ รู้จัก บาป คุณ โทษ ประโยชน์และมีประโยชน์เป็นตน

**๓. ปรมัตถะ หรือประโยชน์สูงสุด** ประโยชน์อย่างยิ่งอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดหมายถึงจิตที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวงคือวิมุตติและพระนิพพานอันเป็นสาระแท้ของชีวิต ได้แก่ การรู้แจ้งและรู้เท่าทันคติธรรมตาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต สรุปได้ว่า ขอบเขตของพุทธจริยธรรมนั้นอยู่ที่การกระทำทางกาย วาจา และใจ เป็นพื้นฐานให้เกิดคุณธรรมขั้นสูงๆขึ้นไปเท่านั้นเพราะจริยธรรมเป็นเรื่องที่วัดด้วยคุณค่าของการกระทำ ที่มีค่าในระดับโลกียธรรมเท่านั้นไม่ใช่อยู่ในขั้นปรมัตถหรือโลกุตระธรรม

๑) ระดับโลกียธรรมเป็นเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ในสถานะที่สืบเนื่องอยู่ในโลกแห่งปรากฏการณ์สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเป้าหมายของชีวิตในระดับนี้จึงสามารถ เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาเพราะเป้าหมายในระดับนี้วัดจากรูปธรรมอันปรากฏให้เห็นเท่านั้น แต่ มีได้หมายความว่าความอุดมคติของชีวิตในระดับนี้จะเป็สิ่งเลวร้ายในทางตรงกันข้ามหากสร้างและ ดำเนินชีวิตตามอุดมคติที่วางไว้ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายแล้วชีวิตก็จะสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง

๒) ระดับโลกุตระธรรม เป็นเป้าหมายของมนุษย์อันอยู่ในสถานะที่พ้นจากโลกเป้าหมาย ในระดับนี้ไม่ได้สามารถวัดได้ด้วยวัตถุสิ่งของ หรือประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เพราะเป็นขั้นที่หลุดพ้นจากอำนาจกิเลสทั้งปวง เป็นเป้าหมายในระดับปรมัตถะเป็นความสุขที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตาม สถานะอื่นใดอันใดแก่พระนิพพาน

### ๒.๓.๕ หลักพุทธจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า "พุทธจริยธรรม" นั้นมีความหมายไว้อย่างหลายท่านซึ่งสรุปได้ดังนี้คือ พุทธจริยธรรมหมายถึงแนวทางในการประพฤติตนที่ดั่งามเหมาะสมเพื่อให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกัน ได้อย่างสงบสุข เป็นความหมายที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาดังคำว่า "ธมฺมสฺส จริยา ธมฺมา วา อนเปตาจริยา ธมฺมจริยา" แปลว่า "ความประพฤติที่เหมาะสม หรือความประพฤติที่ไม่ ปราศจากธรรมเรียกว่า ธรรมจริยา" เมื่อกล่าวในแง่ของพุทธศาสนา เรียกว่า พุทธจริยธรรม ตามทรรคนะ ของพุทธศาสนา พุทธจริยธรรมนั้นนอกจากจะเป็นหลักของการดำเนินชีวิตแล้ว ยังเป็นวิธีการ แก้ปัญหาด้วย

**พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต)**<sup>๓๘</sup> ได้ให้ความเห็นไว้ว่า จริยธรรม หรือพุทธจริยธรรมมาจากคำว่า “พรหมจรรย์” ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง “มรรค” คือวิธีการปฏิบัติสายกลางประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บางครั้งก็เรียกว่า “ไตรสิกขา” คือการศึกษา ๓ ประการ อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

**พระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ อินทปญโญ)**<sup>๓๙</sup> กล่าวว่าจริยธรรมแปลว่าเป็นสิ่งที่พึงประพฤติจะต้องประพฤติสวนศีลธรรมนั้นหมายถึงสิ่งที่กำลังประพฤติอยู่ หรือประพฤติแล้ว จริยธรรม หรือ ethics อยู่ในรูปของปรัชญาคือ สิ่งที่ต้องคิดต่องาน สอนเรื่องศีลธรรมหรือ morality นี้ต้องทำอยู่จริงๆ เพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้า

**ระวี ภาวิไล**<sup>๔๐</sup> ให้ความหมายว่า ชีวิตคือการมีคนและมีโลกสัมพันธ์กันพุทธจริยธรรมเป็นหลักกำหนดว่า ตนมุ่งอะไรในโลกและพึงปฏิบัติอย่างไรจึงแบ่งจริยธรรมออกเป็น ๓ ข้อคือ ๑) รู้จักโลกรู้จักตน ๒) รู้จักทุกขรู้จักชีวิต ๓) รู้จักทุกขในชีวิต

**พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)**<sup>๔๑</sup> อธิบายว่า พุทธจริยธรรม ตามหลักพุทธศาสนาคือมรรค หรือมัชฌิมาปฏิปทา พรหมจารีหรือผู้ประพฤติธรรม หรือ ผู้มีจริยธรรม ตามหลักพุทธ ศาสนาคือผู้ดำเนินชีวิตตามมรรค หรือปฏิบัติตาม มัชฌิมาปฏิปทา (หลักการครองชีวิตที่ถูกต้อง สมบูรณ์ของมนุษย์ที่จะนำไปสู่จุดหมายคือความดับทุกข์)

**ดวงเดือน พันธมนาวิน**<sup>๔๒</sup> กล่าวว่า พุทธจริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางหมายถึงลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์ลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมจะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่ง ใน ๒ประเภท คือ

๑. เป็นลักษณะที่สังคมต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกของสังคมนั้นเป็นพฤติกรรมที่สังคม นิยมชมชอบให้การสนับสนุนและผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจจากการกระทำนั้นถูกต้อง

๒. เป็นลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกของสังคม เป็นการกระทำที่สังคมลงโทษหรือ พยายามกำจัดและผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากมารู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและไม่สมความฉะนั้นผู้ที่มีจริยธรรมสูงคือผู้ที่มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมากและประเภทหลังน้อยลักษณะของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธจริยธรรมแบ่งออกได้เป็น ความรู้เชิงจริยธรรมทัศนคติเชิงจริยธรรม เหตุผลเชิงจริยธรรมและพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

<sup>๓๘</sup> พระเทพเวที (ประยุทธ์ ป.อ. ปยุตโต), “แนวทางพัฒนาจริยธรรมไทย”, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓.

<sup>๓๙</sup> พระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ), การสร้างเสริมจริยธรรมแก่วัยรุ่นคณะครูโรงเรียนนวมิตวิทยา จังหวัดนครราชสีมา, พิมพ์เป็นบรรณาการเพื่อเป็นอนุสรณ์และเทอดพระคุณ ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์โทพระยาราชสีมาจารย์ณเมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร, วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๑๑. หน้า ๑.

<sup>๔๐</sup> ระวี ภาวิไล (อ่างใน) ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, “คุณธรรมและจริยธรรม: หลักการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน”, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๙.

<sup>๔๑</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๗

<sup>๔๒</sup> ดวงเดือน พันธมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉิม, รายงานการวิจัยเรื่อง จริยธรรมของเยาวชนไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๘.

สมน อมรวิวัฒน์<sup>๔๓</sup> สรุปความหมายของพุทธจริยธรรมไว้ว่า คือแบบแผนของวาทะปฏิบัติที่ยึดหลักของศีลธรรม ลักษณะที่แตกต่างระหว่าง "ศีลธรรม" และ "จริยธรรม" ก็คือ ศีลธรรมเป็นหลักการของคุณงามความดีที่มนุษย์ยึดถือปฏิบัติอิงหลักศาสนาและมีหลักเป็นสากล ส่วนจริยธรรมนั้นแม้จะมีความหมายบางส่วนคล้ายคลึงกับคำว่าศีลธรรมแต่ก็เป็นคำที่ใช้ในสาขาวิชาพฤติกรรมศาสตร์เน้นลักษณะของความประพฤติที่สังคมนิยมชมชอบว่าถูกต้องเหมาะสม

จากความเห็นที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น สรุปได้ว่า พุทธจริยธรรม หมายถึงความประพฤติ การกระทำ คำพูดและความคิดที่ถูกต้องเหมาะสม การทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง สมบูรณ์ เวน สิ่งควร เวน กระทำสิ่งที่ควรทำ ด้วยความฉลาดรอบคอบ รู้เหตุ รู้ผล ถูกต้องตาม กาลเทศะของบุคคล พุทธจริยธรรมในการประกอบธุรกิจจึงเกิดจากการนำเอาหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนามาเป็นกรอบในการประกอบอาชีพการงาน เป็นกิจกรรมด้านหนึ่งของชีวิตมนุษย์ที่ต้องการแสวงหาความสุข ความพึงพอใจจากโลกของวัตถุ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายเบื้องต้นแห่งชีวิต ของมนุษย์ที่จะพึงประสงค์ แม้กระนั้นก็ตามธุรกิจยังมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ เพื่อยังความบริบูรณ์ด้านวัตถุให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นการก้าวไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาต่อไป

ไสว มาลาทอง<sup>๔๔</sup> ได้กล่าวการจัดลำดับพุทธจริยธรรมว่า

#### ๑) การจัดลำดับพุทธจริยธรรม

พุทธจริยธรรมมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลมีชีวิตที่ดี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันสามารถอยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้เป็นอย่างดีมีความสุขและทำให้มีการดำเนินชีวิตการครองชีพอย่างประเสริฐ เพราะฉะนั้นพุทธจริยธรรมจึงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีของชาวพุทธตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นักปราชญ์ชาวพุทธทั้งหลายได้จัดหลักพุทธจริยธรรมไว้เป็น ๓ ขั้นตอนดังต่อไปนี้ พระพรหมคุณาภรณ์<sup>๔๕</sup> (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า

(๑) พุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน เป็นเบื้องต้นของธรรมจริยา หรืออภิสกิลกรรมบถ ๑๐ ประการ และยังเป็นพื้นฐานของคุณธรรมขั้นสูงๆขึ้นไปจริยธรรมในระดับนี้จะเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อตนเองและสังคมกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เป็นหลักมนุษยธรรมขั้นพื้นฐาน ได้แก่ เบญจศีลอันได้แก่ศีล ๕ (five precepts) และเบญจธรรม อันได้แก่ธรรม ๕ ประการซึ่งเป็นข้อ ปฏิบัติฝ่ายศีลและธรรมที่สนับสนุนกันเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติควบคู่กัน

#### ๑) เบญจศีล

- ๑.๑ เวนจากการฆ่าสัตว์ (ปาณาติปาตา เวรมณี)
- ๑.๒ เวนจากการลักทรัพย์ (อทินนาทานา เวรมณี)
- ๑.๓ เวนจากประพฤติดินในกาม (กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี)
- ๑.๔ เวนจากการพูดปด (มุสาวาทา เวรมณี)
- ๑.๕ เวนจากการดื่มสุราและเมรัย(สุราเมรัยมชชปมาทภูฐานา เวรมณี)

<sup>๔๓</sup>สมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยการสร้างศรัทธา และโยนิโสมนสิการ, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖.

<sup>๔๔</sup>ไสว มาลาทอง, คู่มือศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๓.

<sup>๔๕</sup>พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๙.

๒) เบญจธรรม

- ๒.๑ มีเมตตากรุณาต่อสัตว์ (เมตตา-กรุณา)
- ๒.๒ เลี้ยงชีวิตในทางที่ถูกต้อง(สัมมาอาชีวะ)
- ๒.๓ มีความสรวมระวังในกาม (กามสังวร)
- ๒.๔ พุดแต่คำสัตย์จริง (สัจจะ)
- ๒.๕ มีสติรักษาตนไวเสมอ (สติ-สัมปชัญญะ)

(๒) พุทธจริยธรรมชั้นกลาง<sup>๔๖</sup> ในระดับนี้เป็นการพัฒนาจริยธรรมให้สูงขึ้นไปคือ  
กุศลกรรณ ๑๐ ประการแบ่งประเภทออกเป็น ๓ ทางคือ

- (๑) ความดีทางกาย เรียกวากายสุจริต
- (๒) ความดีทางวาจา เรียกวาวจีสุจริต และ
- (๓) ความดีทางใจเรียกว่า มโนสุจริตได้แก่

๒.๑. ความดีทางกายมี๓ คือ

- (๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์
- (๒) เว้นจากการลักทรัพย์
- (๓) เว้นจากการประพฤติดินในกาม

๒.๒. ความดีทางวาจามี๔ คือ

- (๑) เว้นจากการพูดปด
- (๒) เว้นจากการพูดคำหยาบ
- (๓) เว้นจากการพูดส่อเสียด
- (๔) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ

๒.๓. ความดีทางใจมี๓ คือ

- (๑) ไม่โลภอยากได้ของเขา
- (๒) ไม่คิดปองร้ายผู้อื่น
- (๓) ไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

(๓). พุทธจริยธรรมชั้นสูง คืออริยอัฏฐังคิกมรรคได้แก่มรรคมืองค<sup>๔๗</sup> หรือเรียกอีก  
อย่างว่าอริยมรรคมีความหมายว่า ทางอันประเสริฐหรือทางนำผู้ปฏิบัติให้เป็นผู้ประเสริฐ มี๘ ขอบ คือ

๑. สัมมาทิฐิมีความเข้าใจถูกต้องดังนี้คือ

- ๑.๑ เห็นว่าทานที่ให้แล้วมีผล
- ๑.๒ เห็นว่าของที่เรากุศลแล้วมีผล
- ๑.๓ เห็นว่าของที่เรากุศลแล้วมีผล
- ๑.๔ เห็นผลของกรรมดีกรรมชั่วมี
- ๑.๕ เห็นว่าโลกนี้มี
- ๑.๖ เห็นว่าโลกนั้นมี
- ๑.๗ เห็นว่ามารดา มี

<sup>๔๖</sup> เรื่องเดียวกัน.

<sup>๔๗</sup> ที.ม.(ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.



- ๑.๘ เห็นวาปีดามี
- ๑.๙ เห็นวาสัตว์ที่ผูกขึ้นเองมี
- ๑.๑๐ เห็นวาสมนพราหมณ์ที่หมดกิเลสปฏิบัติดีมีอยู่
๒. สัมมาสังกัปปะ มีความคิดถูกต้องดังนี้คือ
  - ๒.๑ คิดออกจากกาม
  - ๒.๒ ไม่คิดพยาบาทปองร้ายใคร
  - ๒.๓ ไม่คิดเบียดเบียนใคร
๓. สัมมาวาจา มีวาจาถูกต้องดังนี้คือ
  - ๓.๑ พูดคำจริง
  - ๓.๒ ไม่พูดสอเสียด
  - ๓.๓ พูดไพเราะอ่อนหวานไม่พูดคำหยาบ
  - ๓.๔ พูดอย่างมีสติใครครวญไม่เหลวไหลเลื่อนลอย
๔. สัมมากัมมันตะ มีการงานถูกต้อง ๓ ประการดังนี้คือ
  - ๔.๑ ไม่ฆ่าสัตว์
  - ๔.๒ ไม่ลักทรัพย์
  - ๔.๓ ไม่ประพฤตินอกกามทั้งหลาย
๕. สัมมาวายามะ มีอาชีวะถูกต้องดังนี้
  - ๕.๑ ละอาชีวะที่ทุจริต
  - ๕.๒ ประกอบอาชีวะที่สุจริต
๖. สัมมาวายามะ มีความเพียรพยายามถูกต้องดังนี้
  - ๖.๑ เพียรระวังไม่ให้ความไม่ดีเกิดขึ้นตัวเอง
  - ๖.๒ เพียรพยายามละความชั่ว ที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป
  - ๖.๓ เพียรสร้างกุศลความดีที่ยังไม่เกิดขึ้น ให้เกิดมีขึ้น
  - ๖.๔ เพียรรักษาความดีที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่และให้เจริญยิ่งขึ้นไป ตามลำดับ
๗. สัมมาสติมีความระลึกทั่วพร้อมในสติปัฏฐาน ๔ ดังนี้คือ
  - ๗.๑ การพิจารณาภายในกาย
  - ๗.๒ การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา
  - ๗.๓ การพิจารณาเห็นจิตในจิต
  - ๗.๔ การพิจารณาเห็นธรรมในธรรม
๘. สัมมาสมาธิความใจมีมั่นคงถูกต้องในฌาน ๔ ดังนี้
  - ๘.๑ ปฐมฌาน (ฌานที่๑)
  - ๘.๒ ทุตติยฌาน (ฌานที่๒)
  - ๘.๓ ตติยฌาน (ฌานที่๓)
  - ๘.๔ จตุตถฌาน (ฌานที่๔)

**พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)**<sup>๔๘</sup> กล่าวว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เรียกว่า ทางสายกลางคือเป็นข้อปฏิบัติที่อยู่ระหว่างกามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยคเป็นทางสายเอกเพื่อความบริสุทธิ์เปรียบเหมือนเชือกที่มี ๘ เกลียว แตรวมกันเข้าเป็นอันเดียว หมายถึงผู้ปฏิบัติในอริยมรรคนี้นี้ต้องกระทำไปพร้อม ๆ กัน

จากการจัดลำดับพุทธจริยธรรมที่กล่าวมาข้างต้นนั้นสรุปการจัดระดับพุทธจริยธรรม ตามแนวมรรคมีองค์ ๘ ประการดังกล่าวแล้วนั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระดับย่อยลงใน ไตรสิกขา คือระดับศีลระดับสมาธิและระดับปัญญา หรือแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ได้ดังนี้

๑. ระดับตน ไตถะ เบญจศีลเบญจธรรม
๒. ระดับกลาง ไตถะ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ
๓. ระดับสูง ไตถะ มรรคมีองค์ ๘ ประการ

เมื่อกล่าวโดยสรุป พุทธจริยธรรม ไตถะ มรรคมีองค์ ๘ หรือที่เรียกว่า มัชฌิมปฏิปทา ย่อเข้าในไตรสิกขาก็คือศีล สมาธิและปัญญาเพราะเป็นข้อปฏิบัติที่สามารถนำไปสู่ประโยชน์และความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

## ๒.๔ การพัฒนาจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยใช้หลักไตรสิกขา<sup>๔๙</sup>

ไตรสิกขา เป็นหลักการศึกษาในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาชีวิต ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สืบทอดต่อเนื่องในด้านต่าง ๆ ของสังคม ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ทั้งด้านองค์ความรู้และด้านพัฒนาชีวิตและสังคม การฝึกอบรมหรือพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขานั้นในพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการศึกษาไว้ ๓ ประการ ดังปรากฏใน สิกขาสูตร ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. อธิศีลสิกขา ๒. อธิจิตตสิกขา ๓. อธิปัญญาสิกขา สิกขา ตามความหมายของพระพุทธเจ้า เป็นการกระทำจริง ๆ ตามหลักที่เป็นการบังคับตนเองในส่วนที่เสื่อมเสียทางกาย วาจา เรียกว่า ศีลสิกขา ส่วนทางใจ เรียกว่า จิตตสิกขา คือ การบังคับจิตของตนให้อยู่ในความต้องการของตน ภายในขอบเขตของวิสัยที่บังคับได้ และสุดท้ายคือการบังคับในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดของตน จนแห่งตลอดในข้อปัญหาของชีวิตหรือที่จำเป็นแก่ชีวิตเรียกว่า ปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา<sup>๕๐</sup> ซึ่งมีผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายและความสำคัญไว้ดังที่ พระพุทธโฆสจารย์<sup>๕๑</sup> ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ไตรสิกขาเป็นทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย โดยมีหลักปฏิบัติ ๓ ขั้นที่เรียกว่าไตรสิกขา หรือสิกขา ๓ อย่างขั้นที่ ๑ เรียกว่า ศีล หมายถึง การประพฤติดีประพฤดีถูกต้องตามหลักทั่วไป ที่มีหลักอยู่ว่า ไม่เป็นการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ทำตนให้เดือดร้อนในสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่เป็นสังคมมนุษย์หรือเกี่ยวข้อง

<sup>๔๘</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, (นครปฐม : ระฆังทอง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

<sup>๔๙</sup> อัง.ติ.ก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒.

<sup>๕๐</sup> ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

<sup>๕๑</sup> พระพุทธโฆสจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔,๙- ๑๒

กันภายในครอบครัวหรือแม้แต่ที่สุดเกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้สอยต่างๆ ที่เป็นของจำเป็นแก่ชีวิตซึ่งทั้งหมดนั้น เราจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ในลักษณะที่จะไม่เกิดโทษหรือเกิดอันตรายขึ้นจากสิ่งเหล่านี้ ข้อปฏิบัติเหล่านี้ ในขั้นนี้เรียกว่า ศีล ถ้าเรียกเต็มทีก็เรียกว่า สีสสิกขา แปลว่า สิ่งที่ควรศึกษา หรือควรอบรมที่เป็นขั้นศีลสิกขาขั้นที่ ๒ ที่สูงขึ้นไปอีก เรียกว่า สมาธิ ข้อนี้ได้แก่การที่ผู้นั้นสามารถบังคับจิตใจของตัวไว้ได้ในสภาพที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดตามที่ตนต้องการ พระพุทธองค์ทรงแสดงลักษณะของจิตด้วยคำอีกคำหนึ่งซึ่งเป็นคำสำคัญที่สุด คือคำว่า กมมนิโย แปลว่า สมควรแก่การทำงาน และคำนี้ เป็นคำสุดท้ายที่ทรงแสดงลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจคำว่าสมาธิ ๆ นี้ว่ามีความมุ่งหมายถึงการบังคับจิต สามารถบังคับจิตให้ตั้งอยู่ในภาวะที่พร้อมที่สุดที่จะทำการงานในทางจิต สิ่งที่เราเรียกว่าสมาธินี้ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จิตตสิกขา แปลว่า สิ่งที่ควรศึกษาหรือควรอบรมทางบังคับจิต หรือเกี่ยวกับจิต จัดเป็นสิกขาข้อที่ ๒ ต่อจากสีลสิกขา. ส่วนสิกขาขั้นที่ ๓ นั้นเรียกว่าปัญญาสิกขา สิกขาคำนี้หมายถึงการฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นอย่างจริง ความหมายของเรื่องนี้สำคัญอยู่ตรงที่คำว่า ตามเป็นจริง หรือตามที่พระบาลีว่า ยถาภูตัง<sup>๕๒</sup> แปลว่า ตามที่มันเป็นจริง คนเราตามปกติไม่สามารถรู้อะไรๆ ให้ถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริง คือมักถูกต้องแต่ตามที่เรารู้เข้าใจเอาเอง หรือสมมติกันโดยมากมันจึงไม่ใช่ตามที่เป็นอย่างจริง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือไม่สมบูรณ์ด้วยเหตุนี้ทางพระพุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่า ปัญญาสิกขา ขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เป็นส่วนสุดท้ายสำหรับจะได้ฝึกอบรมให้เกิดความเข้าใจ และความเห็นแจ้งในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นอย่างจริงและโดยสมบูรณ์. สอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ ที่มี ๓ ด้าน คือพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา<sup>๕๓</sup> ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

๑. ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดี สิ่งแวดล้อมที่เราเกี่ยวข้องสัมพันธ์ มี ๒ ประเภท คือ

(๑) สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์

(๒) สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่มีในธรรมชาติ

๒. สมาธิ หมายถึงการฝึกฝนพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจ เป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจ หรือ เจตนาและเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนา ให้ดีงามแล้ว ก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุข ความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ

๓. ปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัว นำทาง และควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด ปัญญาเป็นตัว ปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญา เป็นเรื่องกว้างขวาง แยกออกไปได้หลายด้าน และมี หลายชั้นหลายระดับการศึกษา ๓ ด้านที่

<sup>๕๒</sup> พุทธสาสิกขุ, คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๔๙) หน้า ๗๐ - ๗๔

<sup>๕๓</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนา พัฒนาคนและสังคม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://board.dserver.org/e/ easydharma/00000297.html> [๒๐ มกราคม ๒๕๕๕]

เรียกว่าไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา<sup>๕๔</sup> เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา เป็นระบบและเป็นกระบวนการทั้งหมดของการพัฒนาคน จากหลักไตรสิกขานี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมและข้อธรรมแยกย่อยออกไปมากมาย อย่างที่เรามักเห็นหรือได้ยินเป็นหมวดๆ หรือเป็นชุดๆ มี ๓ ข้อบ้าง ๔ ข้อ บ้าง ๕ ข้อบ้าง ฯลฯ หลักธรรมแต่ละหมวด แต่ละชุดเหล่านั้น ก็คือข้อปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชีวิต พัฒนาสังคมในขั้นตอน หรือในส่วนปลีกย่อยต่างๆ แต่ละหมวด แต่ละชุดมักจะมีสาระบางส่วนของไตรสิกขา ครบทั้ง ๓ อย่าง ประสานหรือ บูรณาการกันอยู่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามความเหมาะสมกับกรณีนั้นๆ

สรุปความได้ว่า ไตรสิกขา เป็นหลักการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาฝึกพัฒนาตนเองเป็นการพัฒนาจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เริ่มต้นจากการรักษาศีล เพื่อขัดเกลาพฤติกรรมของตนเอง รวมถึงฝึกหัดการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลประทั้งต่อตนเองและผู้อื่น กระบวนการสำคัญในการศึกษาอยู่ที่การเรียนรู้ปรากฏการณ์ในใจตนเอง มีจิตตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว จนเกิดปัญญาเข้าใจธรรมชาติแห่งชีวิต นำไปสู่การวางใจต่อชีวิตและจัดการกับชีวิตนั้นได้อย่างเหมาะสม

#### ๒.๔.๑ ความหมายของไตรสิกขา<sup>๕๕</sup>

คำว่า “ไตรสิกขา” แยกศัพท์ออกเป็น “ไตร” กับ “สิกขา” คำว่า ไตร หรือตรี (ภาษาอังกฤษ= Three) เป็นภาษาสันสกฤตแปลว่า ๓ ตรงกับภาษากรีกว่า Tri ตรงกับภาษาละตินว่า Tres ตรงกับภาษามคธหรือบาลีว่า ตี หรือ เต ซึ่งก็แปลว่า ๓ เช่นกัน ส่วนคำว่า สิกขา เป็นภาษามคธหรือภาษาบาลี แปลว่า “ข้อที่พึงหรือข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติ” ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ศึกษา” ภาษาไทยนำมาใช้เป็นศึกษาหลักไตรสิกขามาในพระสูตรต้นตปิฎก ที่มณิกายปาฎิภวรรค และ อังคุตรนิกาย ติกนิบาต<sup>๕๖</sup> ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ได้ให้ความหมายของไตรสิกขาว่าเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ๓ ประการ เพื่อฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน<sup>๕๗</sup> ส่วนคำว่า ตี หรือ ไตร นั้น หมายถึงองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา, อธิจิตสิกขา, อธิปัญญาสิกขา<sup>๕๘</sup> หรือ ศีล สมาธิ ปัญญาการฝึกอบรมทั้ง ๓ ด้าน จึงมีวัตถุประสงค์โดยรวมเพื่อการทำลายกิเลสอันเป็นเครื่องเศร้าหมองของบุคคลดังที่พระพุทธองค์ทรงดำรัสว่า “สำหรับบุคคลผู้ใดอยู่ตลอดเวลาหมั่นศึกษาไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน น้อมจิตเข้าหานิพพาน อาสวะทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้”<sup>๕๙</sup> เพื่อให้เข้าใจความหมายของไตรสิกขามากยิ่งขึ้นผู้วิจัยจึงรวบรวมคำอธิบายจากวรรณกรรมชั้นรองลงมาซึ่งอาจารย์และนักวิชาการร่วมสมัยได้ขยายความเพิ่มเติมจากพระ ไตรปิฎกมาแสดงไว้ ดังต่อไปนี้

<sup>๕๔</sup> พระมหาบรรจง จนทศโต (แผ่นทอง), “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลักไตรสิกขา: กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

<sup>๕๕</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๐๐ ; อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๕๙.

<sup>๕๖</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖) , หน้า ๑๐๗.

<sup>๕๗</sup> ชุ.ม. (ไทย ) ๒๙/๑๐/๔๘.

<sup>๕๘</sup> ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๖/๑๐๓.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕<sup>๕๙</sup> ได้ให้ความหมายของไตรสิกขาว่า “ไตรสิกขา หมายถึงสิกขา ๓ คือ ศีล เรียกว่า สีลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา.” สอดคล้องกับพุทธทาสภิกขุ<sup>๖๐</sup> ซึ่งได้อธิบายว่า การศึกษา ในภาษาไทยหมายถึง การศึกษาเล่าเรียน ซึ่งตรงกับคำว่า สิกขา ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติ ได้รับปริญญาคือ สันราคะ สันโทสะ สันโมหะ ผลของการปฏิบัติสิกขาเป็นอย่างนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา สิ่งใดที่เป็นความทุกข์ทรมาน ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจก็เรียกว่าอันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษาเป็นการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูก ต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สิกขามรรคกับสิกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน<sup>๖๑</sup> แม้ในอริยมรรคมีองค์ ๘<sup>๖๒</sup> แต่นำมาพูดในฐานะที่เป็นระบบฝึกฝนอบรม เมื่อจัดเป็นระบบฝึกฝนอบรมก็จะฝึกฝนสามมิติ เท่านั้นคือ ทางด้านปัญญา ทางด้านศีล ทางด้านจิตทางด้านปัญญา เป็นเรื่องทางความรู้ ความเข้าใจแนวคิด ค่านิยมที่ถูกต้อง ทางด้านศีล การควบคุมพฤติกรรม ทางกาย ทางวาจาให้อยู่ในกรอบ สอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจ ทางด้านจิต เป็นการพัฒนาจิตให้มีสมาธิ พัฒนาจิตให้มีความเพียร พัฒนาจิตให้มีสติตั้งมั่น ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ องค์ประกอบนี้เป็น ๓ มิติ ต้องทำไปด้วยกัน เรื่องเดียวกันทำไปด้วยกันเพื่อจุดประสงค์เดียวกัน จึงตรัสรวมกัน ไม่ได้หมายความว่าต้องทำศีลก่อนให้สมบูรณ์ แล้วต้องมาทำสมาธิ ทำสมาธิสมบูรณ์แล้วมาทำปัญญา กระบวนการศึกษาตามหลักของไตรสิกขานั้น มีลักษณะเด่นและใช้เป็นทฤษฎีทางการจัดกระบวนการเรียนการสอนเป็นข้อ ๆ คือ

๑. ผู้ที่ศึกษาตามกระบวนการศึกษาของหลักไตรสิกขา ต้องปฏิบัติหัตถอบรมตนด้วยตนเอง ศีล สมาธิ ปัญญา จะไม่เกิดอย่างแท้จริงจากการฟัง การอ่าน การอ่าน การดู หรือการบอกเล่า ห้องเรียน รู้ด้วยการกระทำ เรียนรู้ด้วยการคิด การควบคุม เรียนรู้ด้วยความอดกลั้น อดทนข่มใจและ เรียนรู้ด้วยวิริยะอุตสาหะความสำเร็จของการศึกษาแต่ละระดับนั้น ผู้ศึกษานั้นย่อมวัดและรู้ด้วยตนเองไม่มีผู้ใดประเมินให้ได้

๒. เนื่องจาก ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นระบบการฝึกหัตถอบรมที่ต้องสามารถ ละสิ่งที่ควรละ และเจริญสิ่งที่ควรเจริญ ผู้ที่ศึกษาจึงต้องได้รับการแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตรก่อน แต่จะหยุดเพียงนั้นไม่ได้ ต้องรู้จักคิดและใช้ปัญญาฝึกฝนไปทีละขั้น จนสามารถวินิจฉัยแยกแยะสิ่งดีสิ่งชั่วแล้วละเว้นสิ่งชั่วเพิ่มพูนสิ่งที่ชอบธรรม และจิตใจที่ผ่องใสบริสุทธิ์ได้

<sup>๕๙</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๘๔.

<sup>๖๐</sup> พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ: คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร: อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๕-๑๘๖.

<sup>๖๑</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), หัวใจพระพุทธศาสนา, พุทธจักร, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๐), หน้า ๗.

<sup>๖๒</sup> เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “มัชฌิมาปฏิปทา : สายกลางสองมิติ” ในคอลัมน์ ธรรมะได้ธรรมาสน์, ข่าวสด, (๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙), หน้า ๒๙.

๓. การฝึกอบรมตนตามหลักของไตรสิกขา เป็นการฝึกอบรมตนที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่องเริ่มจากรูปธรรมไปหานามธรรม เริ่มจากสิ่งที่ย่างไปสู่สิ่งที่ยาก

๔. การฝึกอบรมตนตามหลักของไตรสิกขานั้น เป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ทางร่างกาย วาจา ความคิดเห็น จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เป็นการพัฒนาที่กว้างและลึกมากกว่าการศึกษาที่เข้าใจโดยทั่วไป

๕. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักไตรสิกขา<sup>๖๓</sup> เป็นกระบวนการศึกษาที่มีลักษณะบูรณาการนั้นเพราะองค์ประกอบของหลักไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ อย่างนี้อาศัยกันและกันทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ เพราะเมื่อรักษาศีลดีแล้วก็ต้องประคับประคองตนไว้ด้วยความไม่ประมาท ก็ต้องรักษาจิตด้วยสติอยู่เสมอ คือ การก้าวเข้าสู่แดนแห่งสมาธิ คือ ความสงบมั่นคงแห่งจิต อันเป็นอุปกรณ์สำคัญในการใช้ปัญญา เมื่อจิตไม่ฟุ้งซ่าน ไม่สับสน ไม่วุ่นวาย ย่อมใช้ปัญญาได้อย่างดี ปัญญาที่ใช้บ่อย ๆ ทำให้เฉียบคม ว่องไว พอกพูนมากขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยให้ศีลสมาธิดีขึ้นด้วย

ดังนั้นการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค<sup>๖๔</sup> เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง เริ่มจากการรักษาศีล เพื่อขัดเกลาพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของตนเองให้บริสุทธิ์ รวมถึงการฝึกหัดการอยู่ร่วมกันของเพื่อนร่วมงานให้มีความเกื้อหนุนต่อกัน และกระบวนการที่สำคัญในการศึกษาต้องพัฒนาตนเองให้บริบูรณ์ด้วยศีล บริบูรณ์ด้วยสมาธิ และบริบูรณ์ด้วยปัญญาเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่เป้าหมายสูงสุดในปัจจุบันและอนาคต

สรุปความว่า ไตรสิกขา ก็คือสิกขา ๓ หมายถึง ข้อสำหรับศึกษา การศึกษาข้อปฏิบัติที่พึงศึกษาการฝึกฝนอบรมตนในเรื่องที่พึงศึกษา ๓ อย่างคือ

๑) อธิศีลสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางประพฤติ (ทางกาย วาจา) อย่างสูง คือ ศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลักจลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักอินทริยสังวร สติสัมปชัญญะ และสันโดษ

๒) อธิจิตตสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดสมาธิ คือ ศึกษาเรื่องจิตอบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิ เกิดความสงบมั่นคงแห่งจิต อันเป็นอุปกรณ์สำคัญในการใช้ปัญญา เมื่อจิตไม่ฟุ้งซ่าน ไม่สับสน ไม่วุ่นวายย่อมใช้ปัญญาได้เป็นอย่างดี

๓) อธิปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือ ศึกษาเรื่องปัญญาในการอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง เพื่อพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่เป้าหมายสูงสุดในปัจจุบันและอนาคต

<sup>๖๓</sup> สุมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๔ – ๔๕

<sup>๖๔</sup> ระเบียบวาทะ, หัวใจของศาสนาพุทธ, (บทความเสนอในการประชุมทางวิชาการ เรื่อง หัวใจของศาสนา). ธรรมสถาน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๗-๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘.

## ๒.๔.๒ ความสำคัญของไตรสิกขา<sup>๖๕</sup>

ไตรสิกขานั้นเป็นกระบวนการที่สำคัญ ในการพัฒนามนุษย์เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งเนื้อหาสาระที่สำคัญของไตรสิกขานั้นได้สอดแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เป็นกระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ขั้นพื้นฐานในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ดังที่แสดงในปฐมสิกขาสูตร ว่าภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอประมาณในสมาธิ และปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกทาคามี ขณะที่ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล และสมาธิ ทำพอประมาณในปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระอนาคามี ส่วนภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ไตรสิกขานี้เรียกเป็น พหุลธัมมิกถา คือ คำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบ่อยและมีพุทธพจน์แสดงความต่อเนื่องกันของกระบวนการฝึกอบรมที่เรียกว่า ไตรสิกขา ดังนี้ “ศีลเป็นอย่างนี้ สมาธิเป็นอย่างนี้ ปัญญาเป็นอย่างนี้ สมาธิที่ศีลบ่มแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิบ่มแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาบ่มแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิง คือ จากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ”<sup>๖๖</sup>

**พุทธทาสภิกขุ**<sup>๖๗</sup> กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาไว้ พอสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมคือสร้างมนุษยธรรมขึ้นมา แล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้าก้าวหน้าไป นับตั้งแต่ว่า ละสังขตญาณอย่างสัตว์แล้วก็มีความคิดเห็นอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมก็ส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษา ก็คือการพัฒนามนุษยธรรมให้มั่นคงในทิศ ทางที่ถูกต้อง คือละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว กิเลสไม่อาจจะเกิด บุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ นี่คือเป้าหมายของการศึกษาสอดคล้องกับพระเทพโสมภณ (ประยูร ธมมจิตโต)<sup>๖๘</sup> ได้กล่าวถึงความสำคัญของไตรสิกขา ว่าการศึกษา หมายถึง การเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา จึงเป็นอิสระหลุดพ้นจากการบีบคั้นของอำนาจกิเลสตัณหาเพราะมนุษย์ทุกคนที่เกิดมาต่างต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่ต่อไป เพื่อให้ตัวเองอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และไม่สร้างปัญหาให้กับสังคม ไม่เบียดเบียนกันทั้งทางกาย วาจา ในการดำเนินชีวิตนั้นแต่ละคนก็มีวิธีการในการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันออกไปขณะเดียวกันทุกคนก็มีศักยภาพความสามารถที่จะฝึกฝนอบรมตนเองให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขและหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ด้วยการศึกษาและปฏิบัติไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเมื่อก้าวโดยเนื้อหาแล้วไตรสิกขาก็ได้แก่ อริยมรรค

<sup>๖๕</sup> องค์กร. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒ – ๓๑๔.

<sup>๖๖</sup> พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต) พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สหธรรมิก, , ๒๕๕๒), หน้า ๖๐๔.

<sup>๖๗</sup> พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ: คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร: อุษากาพิมพ์, ธันวาคม ๒๕๔๙), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

<sup>๖๘</sup> พระเทพโสมภณ (ประยูร ธมมจิตโต), ทิศทางการศึกษาไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖ ), หน้า ๔๑-๔๒.

มืองค์ ๘ นั้นเอง ที่พระพุทธเจ้าได้วางหลักการนี้เอาไว้ให้กับทุกคนได้ฝึกฝนตนเองเพื่อดับทุกข์<sup>๖๙</sup> ในการพัฒนาชีวิตตามวิธีการแบบไตรสิกขาหรือการศึกษาแบบฝึกหัดตนให้เกิด ศีลสมาธิ ปัญญา นี้ ถ้าหากสามารถฝึกปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักการของ “การฝึกสมาธิ” แต่เพียงประการเดียว ก็อาจสามารถพัฒนาจิตใจให้เกิดคุณสมบัติครบ ๓ ประการ (ฝึกหนึ่งได้ครบสาม) ได้คือ ได้ทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญาไปพร้อมกัน เพราะศีล สมาธิ และปัญญา ล้วนกำเนิดจากแหล่งเดียวกัน คือ จิตใจ<sup>๗๐</sup> การศึกษาหรือการเรียนรู้ในวิชาการต่างๆเป็นศาสตร์หรือศิลปสมัยเก่าหรือสมัยใหม่ รวมทั้งที่เป็น เทคโนโลยี หรือนวัตกรรมใดๆ ในโลกปัจจุบัน หากพิจารณาให้ดีแล้วย่อมสงเคราะห์ลงได้ใน “ไตรสิกขา” นี้ทั้งหมด เช่น วิชาการที่เกี่ยวกับการกระทำหรืออาชีพก็ลงได้ในหมวด ศีล วิชาการ ที่เกี่ยวกับการใช้สติปัญญาหรือความคิดก็ลงได้ในหมวด ปัญญา ส่วนที่เป็นหมวดสมาธินั้นก็ยังเป็นพลัง ยืนพื้นเป็นรองรับให้ การปฏิบัติในหมวดศีลและหมวดปัญญาสำเร็จได้ด้วยดีและถูกต้องตรงตาม ทิศทางและเป้าหมาย<sup>๗๑</sup> เพื่อที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความสุขสงบต่อไป

จากการศึกษา การพัฒนาจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทสรุปได้ว่า หลักพุทธ จริยธรรมมีความสำคัญทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นผู้มีระเบียบวินัย เป็นผู้มีความ ยุติธรรม เป็นผู้ไม่มีเหตุมีผล เกิดการพัฒนาทั้งทางด้านกายและจิตใจ ได้รับความสุขความเจริญทั้งทาง โลภียธรรมและทางโลกุตตรธรรม นำความสุขมาให้ตนเองและผู้อื่นและสังคม หลักพุทธจริยธรรม มีหลายหลักธรรมที่มีความสำคัญในการดำเนินชีวิต มีหลักธรรมนำชีวิต โดยเฉพาะของไตรสิกขา มีอยู่ ๓ ด้าน คือ

๑. ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่ เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลาย

๒. ไตรสิกขาเป็นรากฐานของพระวินัย

๓. ไตรสิกขาเป็นกระบวนการฝึกพัฒนามนุษย์ เป็นกระบวนการพื้นฐานในการ ฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งในบทต่อไปผู้วิจัยได้ศึกษาการพัฒนาจริยธรรมใน พระพุทธศาสนาเถรวาทของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแพร่แห่งที่ ๑ (ธรรมยุต) วัดป่าเวียงทอง อำเภอสองแคว จังหวัดแพร่จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มประชากรตัวอย่างที่ได้คำตอบเกี่ยวกับ หัวเรื่องและความเป็นมาของการพัฒนาจริยธรรมเพื่อการพัฒนาจริยธรรมของวัดป่าเวียงทองให้ ดียิ่งขึ้นต่อไป

<sup>๖๙</sup> พระมหารุ่ง ปญญาวุฑโฒ (แรกชำนาญ) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สถานภาพ คุณสมบัติ และบทบาท ของพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗)

<sup>๗๐</sup> สุภาส เครือเนตร, ปฏิรูปการศึกษามหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

<sup>๗๑</sup> พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๗๑.